

УДК 087.5: 028.02

*О. О. Литвиненко**Харківська державна академія культури***ДРУКОВАНІ ТА ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ ДЛЯ ДІТЕЙ:
СОЮЗНИКИ ЧИ СУПЕРНИКИ?**

Здійснюється порівняльний аналіз друкованої та електронної книги для дітей з різних позицій засвоєння читачем інформації. Виявляються загальні переваги та недоліки друкованої та електронної книги.

Друковані видання, електронні видання, книги для дітей, переваги, шкідливий вплив

Сучасну дитину оточує велике різноманіття джерел інформації та комунікаційних засобів її розповсюдження. Проте визначення найефективніших з них відбувається на основі усвідомлення користувачем переваг і недоліків електронної та друкованої комунікації. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, постійне вдосконалення способів та засобів фіксації, зберігання та передавання інформації потребує дослідження якісних властивостей електронних та друкованих видань для встановлення оптимального їх співвідношення в процесі організації цілеспрямованого обміну інформацією в суспільстві.

Ефективність засвоєння дитиною інформації за допомогою різних комунікаційних засобів, властивості друкованої та електронної книг залежать від таких чинників як вік дитини, рівень її фізіологічного та психологічного розвитку, особистісний стиль сприйняття інформації, відношення до навчального процесу, методика викладання окремих дисциплін. Друкована книга являє собою книжкове видання — видання у вигляді блока скріплених у корінці аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату в обкладинці чи оправі [4, С. 8]. Електронна книга являє собою електронне видання — електронний документ (група електронних документів), що пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження у незмінному вигляді та має вихідні відомості [11, С. 1]. Найпопулярнішими серед електронних видань на сьогодні є звукові (аудіокниги) та мультимедійні видання на CD та DVD.

Аналіз якісних переваг друкованих та електронних джерел інформації, призначених для дітей, варто розпочати з розгляду фізіологічних та психологічних особливостей розвитку дитини дошкільного, молодшого шкільного, середнього шкільного та старшого шкільного віку [5, 8]. Дитина дошкільного віку (від 3 до 6–7 років) отримує інформацію з навколишнього світу передусім шляхом спостереження та спілкування з батьками. Водночас формуються навички логічного мовлення, розвитку пам'яті сприяють ігри, розучування віршів, переказування прослуханих казок, віршів, спостереження під час прогулянок. Таким чином, основну масу інформації дитина цього віку

отримує аудіально. Друковані видання використовуються нею опосередковано — через батьків, які читають їй вголос. Початкове формування навичок читання не дає можливості використовувати друковану книгу повною мірою. Доступним різновидом друкованого видання можуть бути книжки-розмальовки, книжки-картинки та книжки-іграшки. Текстова частина у друкованих виданнях, призначених дітям дошкільного віку, має бути невеликою, поступатися ілюстративному матеріалові та бути виконаною великим шрифтом. Інформаційно-комунікаційними засобами, які дитина може використовувати відносно самостійно, є аудіовидання (аудіальні постановки відомих казок вітчизняних та зарубіжних класиків дитячої літератури). Спілкування з аудіокнигою сприяє пізнанню дитиною традицій та побуту людей, розвиткові уяви та пам'яті, дозволяє вийти за межі тієї інформації, яку можуть надати їй батьки. Окрім того, аудіовидання сприяють розвитку мовлення та фізичного стану дитини внаслідок підспівування нею пісень та танцям під музику. Скелет дитини цього віку відрізняється еластичністю: гнучкістю хребта та інших костей, слабкістю м'язів. Хребет є піддатливим до викривлення, що потребує комплексних заходів з фізичного розвитку дитини, тому слід уникати навантажень, пов'язаних із тривалим сидінням за телевизором або монітором комп'ютера, які є комунікаційними засобами трансляції мультимедійних дитячих видань.

Дитина молодшого шкільного віку (від 7–8 до 10–11 років) може використовувати значно більший спектр комунікаційних засобів, ніж дитина дошкільного віку, проте також не всі. Фізіологічні можливості дитини цього віку дають можливість використовувати (додатково до книжок-розфарбовок, книжок-картинок, книжок-іграшок, аудіо- та мультимедійних видань) друковані видання з домінуванням текстової частини. Проте, враховуючи активний розвиток опорно-рухового апарату, широке застосування дитиною мультимедійних видань не є бажаним. Знайомство дитини з електронними комунікаційними засобами може відбуватись опосередковано — на уроці або вдома за допомогою проектора. Навчальний процес дітей цього віку зосереджується на розвитку навиків письма та вдосконалення процесу мовлення за допомогою письмових зошитів та усних вправ.

Під час підліткового середнього шкільного віку (від 11–12 до 14–15) відбувається суттєвий ріст сили м'язів, загальної стійкості організму та працездатності. Посилюється ріст кінцівок із відставанням порівняно з ростом тіла та грудної клітини. Так, окостеніння зап'ястка (що дуже важливо під час роботи з комп'ютерною мишею) закінчується не раніше 12 років. Такі фізіологічні особливості дозволяють перші помірні кроки у застосуванні дитиною 13–15 років електронних інформаційно-комунікаційних засобів. Проте виникнення свідомого ставлення до навчання, інтерес до спорту та кіно, розширення та поглиблення пізнавальних інтересів, характерні для цього періоду життя, у жодному разі не повинні блокуватися цілковитим використанням дитиною комп'ютерних ігор та інших електронних ресурсів з розважальною метою.

Підлітковий вік є часом суперечливих почуттів та статевого дозрівання. Вагомим завданням видавців, батьків та педагогів у цей час є спрямування дитини на використання як друкованих, так і електронних інформаційних ресурсів для пізнання, навчання, виховання, інтелектуального та морально-естетичного розвитку. Ще одним напрямом виховної діяльності в цей складний віковий період має стати відгородження підлітка від руйнуючої свідомість агресивної та порнографічної інформації, якою перевантажені нині ресурси Інтернету.

Старший шкільний вік (від 14–15 до 17–18 років) або період ранньої юності за своїми фізіологічними та психічними характеристиками дозволяє дитині використовувати найширший спектр джерел інформації. Цей вік характеризується більшою, порівняно з підлітковим, організованістю мислення дитини, його спрямуванням на формування власного світогляду; визначення свого місця у суспільстві, набуття громадянських якостей особистості. Незважаючи на наближення особливостей організму дітей цього віку до стану дорослих людей, вони підвладні сильній емоційності, частим змінам настрою, невротичним розладам. Це свідчить про те, що хоча старші школярі і є найбільш вільними у виборі засобів та джерел інформації, психологічна напружена робота з комп'ютером у них має бути помірною та регламентованою. Основним чинником вибору між друкованою та електронною книгою має бути безпечність роботи з нею та освітня доцільність. Незалежно від віку дитини, науковці [3, 4, 6, 9–10] виокремлюють загальний негативний вплив комп'ютера на фізичне здоров'я користувача. По-перше, це проблеми, що виникають від зорового контакту з монітором комп'ютера, зображення якого світиться та блимає: погіршення зору (зниження гостроти зору, порушення акомодатції — сповільнене перефокусування з ближніх предметів на дальні, двоїння предметів, швидка втома під час читання); захворювання очей (печіння в очах, відчуття «піску» під повіками, болі в області очниць та лоба, болі під час руху очей, почервоніння очних яблук). По-друге, це проблеми, пов'язані зі статичним положенням дитини за комп'ютером (захворювання кистьових суглобів; остеохондроз; обмежений рух грудної клітини, що призводить до виникнення утрудненого дихання, кашлю, інколи до астми). Електромагнітне випромінювання, іонізація повітря та пилу наносять суттєву шкоду слизовій оболонці очей, носоглотці, шкірі обличчя та рук. Шкідливий вплив комп'ютера на психічне здоров'я дитини виявляється у втраті користувачем можливості виконувати на інші заняття, формуванні бідності емоційної сфери; нервовій втомі, що призводить до надмірної нервової збуджуваності, агресивності, роздратованості, бурного прояву емоцій. Означені чинники особливо гостро впливають на дитячий організм дошкільного віку, що активно росте та розвивається. Незважаючи на це, найбільшу групу мультимедійних дитячих видань українського виробництва становлять CD та DVD диски, призначені для цієї наймолодшої аудиторії користувачів. Такий дисбаланс асортименту дитячих мультимедійних видань потребує проведення комплексного дослідження психічних та фізіологічних особливостей розвитку дітей різного

М/
вік
без
з у/
ос/
спр
ауд
чер
рух
пос
нав
ним
Сер
Кінс
сиді
запа
погл
план
об'є
напр
поба
його
відчу
прир
нале
спри
кому
мето
безпо
вида
залеж
проц
увазі,
навча
дитин
незви
від уч
хоча п
заціка
демон
комп'
мимо

віку та розроблення рекомендацій, що сприяють організації ефективного та безпечного для здоров'я контактування дитини з мультимедійними ресурсами з урахуванням її вікових особливостей.

Вибір дитиною традиційної чи електронної книги нерідко пов'язаний з особистісним стилем засвоєння інформації. Відповідно до особливостей сприйняття та переробки інформації дітей розділяють на три категорії: візуалів, аудіалів, кінстетиків [1, 7]. Візуали сприймають більшу частину інформації через зір, аудіали — через слух, кінстетики — через інші відчуття (нюх, дотик, рухи). Візуали легше запам'ятовують навчальний предмет за допомогою наочних посібників, книг, багатих на ілюстрації, схеми, таблиці. Вони мають розвинені навички читання. Ефективною буде робота цієї категорії дітей і з мультимедійними виданнями. Аудіали найкраще розуміють матеріал з пояснень вчителя. Серед електронних видань для них найкориснішими будуть аудіокниги. Кінстетики найгірше пристосовані до застосування електронних книг. Їм важко сидіти довгий час нерухомо, вони потребують можливості моторної розрядки, запам'ятовування найкраще відбувається у них під час руху. З психологічного погляду діти-кінстетики не можуть ефективно засвоювати інформацію з плакатів та монітора комп'ютера. Їм потрібне безпосереднє спостереження за об'єктом дослідження у реальному часі та фізичний контакт із ним. Так, наприклад, на уроці ботаніки для ідентифікації квітки візуалу достатньо буде побачити її зображення у книзі чи мультимедійному виданні, аудіалу — почути його опис та характеристики від вчителя або на аудіозаписі, кінстетику — відчутти її запах та визначити дотиком структуру її пелюсток та стеблини (у живій природі чи у вигляді гербарію на уроці). Проте не можна говорити про те, що, належачи до певної категорії, дитина отримує відомості лише через один канал сприйняття інформації, — всі канали піддаються розвитку. Кількість відкритих комунікаційних каналів суттєво впливає на навчальний процес. Відповідно метою вчителів, бібліотекарів та видавців має стати комплексний підбір та безпосереднє видання широкого асортименту друкованих та мультимедійних видань, призначених для засвоєння дитиною інформації всіма органами чуттів.

Використання традиційної та електронної книги може коригуватися залежно від необхідності формування певного ставлення учнів до навчального процесу. Так, позитивне ставлення учнів до навчальної праці виявляється в увазі, інтересі та готовності застосувати певні зусилля для подолання навчальних перешкод. Фахівці виокремлюють довільну та мимовільну увагу дитини. Мимовільна увага залучається насамперед за допомогою яскравих, незвичайних, раніше незнайомих наочних матеріалів. Така увага не потребує від учнів зусиль, їх ніби «захоплює» предметом, «витісняючи» інші враження і хоча й тимчасово організує свідомість учня [5, С. 76]. Ставлячи собі за мету зацікавити предметом, вчитель може використовувати мультимедійні видання, демонструючи їх на проекторі серед молодших школярів, та при роботі у комп'ютерних класах серед старших учнів. Так, навіть найнеуважніші діти мимовільно розглядатимуть барвисті анімаційні та озвучені матеріали

мультимедійних книг, наприклад, таких видавництв як «Атлантик» (Київ), «Сорока Білобока» (Тернопіль) та «Нова школа» (Рівне). Довільна увага, своєю чергою, необхідна учням для розв'язання навчальних завдань (особливо складних), для того, щоб не відволікатися на щось стороннє, а бути зосередженим та працеспроможним на уроці. У цьому разі мультимедійні видавництва також можуть стати у пригоді. Мимовільно зацікавившись аспектами предмета, поданими у мультимедійній книзі, дитина починатиме глибше осмислювати матеріал за допомогою вже друкованих (рекомендованих вчителем) видань з теми. Важливим аспектом зацікавлення дитини навчальним предметом є інтерес до нього. Для формування інтересу важливо надати учню можливості отримати задоволення від знайомства із певною темою. Наприклад, один раз на тиждень можна збирати дітєй в актовому залі та демонструвати мультимедійні видання, документальні фільми з того чи іншого предмета. Демонстрація має закінчуватися наданням учням рекомендаційних посібників з теми, навчання за якими має відбуватися впродовж тижня. Електронна книга не повинна цілком замінювати друковану, яка з усіх видів видань несе найінформативніше фактологічне навантаження. Мультимедійні видання мають виконувати роль стимулювання уваги, інтересу та заохочення успіхів у навчанні.

Застосування у навчальному процесі традиційних та електронних книг багато в чому залежить від специфіки предмета викладання. Наприклад, українську та зарубіжну літературу ефективніше вивчати за допомогою друкованих книг. Мультимедійні видання можуть використовуватися в цьому випадку для ілюстрації малюнків, вміщених у різних виданнях певного твору, портретів письменника, зображень місцевості його народження і життя. Безпосереднє знайомство з творами за програмою, тобто читання, не може відбуватися з екрана комп'ютера, через незручність та шкоду тривалого використання останнього. Неможливим є також розуміння хімічних реакцій без реальних дослідів у кабінетах хімії. Використання мультимедійних видань передусім має відбуватися на уроках історії, географії, мистецтва, астрономії, що потребують високого рівня наочності (географічні та історичні карти Землі та Всесвіту, репродукції майстрів живопису). Проте аналіз структури потоку мультимедійних продуктів для дітєй видавництв «Нова школа», «Атлантик» та «Сорока Білобока» свідчить, що в асортименті мультимедійних видань для дітєй бракує книг з географії та історії (насамперед дисків з краєзнавства, географії України, культури України), природознавства (особливо з астрономії, ботаніки, зоології, анатомії, валсології), інформатики. Взагалі немає довідкових видань загального типу; праць з дисциплін філософсько-світоглядних («Людина і суспільство», «Людина і світ», «Основи філософії»), теологічних («Християнська етика», «Релігії світу», «Християнські богослужіння та обряди України»), правознавчих («Права і свободи дитини»), технічних («Захоплююче машинобудування», «Військова техніка», «Основи рукоділля») тощо. Суттєво бракує й видань з російської та інших іноземних мов (німецької, французької, італійської тощо). Це спричиняє особливе занепокоєння у зв'язку з поширеною

практикою обов'язкового вивчення школярами двох іноземних мов. Такі особливості галузевого видавничого асортименту мультимедіа для дітей свідчать про наявність тематичного дисбалансу вітчизняної структури потоку.

Дослідивши особливості використання традиційної та електронної книг з різних ракурсів, можна виокремити загальні переваги та недоліки цих основних джерел інформації. Так, до переваг традиційної книги належать: безпечність та зручність у використанні; високий рівень фактологічності та інформаційної достовірності; незалежність і автономність від джерел енергозабезпечення; матеріальна відчутність носія як об'єкта культурної та соціальної значущості. До її недоліків належать: складність, трудомісткість та коштовність видавничого та поліграфічного виготовлення; а також той чинник, що традиційна книга потребує великих спеціально оснащених книгозбірень. До переваг електронного видання належать: наочність; ігрова та інтерактивна форми подання інформації; сприйняття користувачем інформації одразу кількома органами чуттів; можливість колективного використання на уроці за допомогою проєктора або швидкого копіювання ресурсу на декілька комп'ютерів навчального класу; можливість компактного зберігання як власне видань, так і їх електронного наповнення в автоматизованих мережах; компактність конструктивної форми; велика інформаційна ємність; полегшений та мало-витратний процес тиражування електронних книг (зокрема можливість тиражування видань на місці розповсюдження). До недоліків електронної книги належать: шкода здоров'ю від ненормованого використання комп'ютерної техніки; енергозалежність; мінливість, віртуальність та віддаленість від реального навколишнього світу, що недопустимо при активному пізнанні дитиною навколишнього середовища; не гарантований захист від хакерських атак; беззахисність носіїв, підвладних впливу електромагнітних випромінювань.

Таким чином, традиційна та електронна книга є постійними суперниками протягом усього дошкільного та шкільного навчання дитини. Дітям дошкільного та молодшого шкільного віку доцільніше використовувати друковані видання, старшим школярам — друковані та електронні. Діти, що сприймають основну масу інформації візуально, найкраще пристосовані до мультимедійного подання інформації, кінестетики — найгірше. Використання мультимедійних видань на початку уроку або раз на тиждень сприятиме формуванню уваги та інтересу до навчального предмета. Друковані книги доцільніше використовувати, опановуючи художні твори, мультимедійні — вивчаючи астрономію, географію, історію, біологію, мистецтво. Важливого значення набуває процес поміркованого використання дітьми електронних видань для збереження здоров'я нації. Зважаючи на широкий спектр комунікаційних можливостей, які надають як традиційна, так і електронна книги, державна діяльність у галузі розвитку вітчизняного книговидання має спрямовуватися на підтримку видання освітніх та пізнавальних друкованих та електронних книг, які за якістю мають відповідати рівню кращих світових зразків та спрямовуватися на гармонійний розвиток особистості.

1. Визуалы, аудиалы, кинестетики... [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.ill.ru/news.art.shtml?c_article=1698.
2. Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017-95. — [Чинний від 1996-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1995. — 47 с.
3. Гурьев С. В. Влияние компьютера на физическое и психическое состояние детей дошкольного возраста [Электронный ресурс] / С. В. Гурьев. — 2007. — Режим доступа : <http://www.rusedu.info/Article847.html>.
4. Компьютер и его электромагнитное излучение [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://www.vitaminov.net/rus-9234-0-0-1714.html>.
5. Левитов Н. Д. Детская и педагогическая психология / Н. Д. Левитов. — М. : Учпедгиз, 1956. — 324 с.
6. Леонова Л. А. О пользе и вреде телевидения, видео, компьютера [Электронный ресурс] / Л. А. Леонова. — Режим доступа : <http://dou908.hotbox.ru/Parents/frombk2.htm>.
7. Понимание стиля обучения ребенка [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://home.damotvet.ru/parenting/639181.htm>.
8. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология : учеб. пособ. / Е. Ф. Рыбалко. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1990. — 256 с.
9. Шевнина О. В. Если ребенок интересуется только компьютером... [Электронный ресурс] / О. В. Шевнина. — Режим доступа : http://help-86.do.am/pub/esli_rebenok_interesuetsja_tolko_kompjuterom/16-1-0-150.
10. Шевнина О. В. Компьютер для малыша — польза или вред? [Электронный ресурс] / О. В. Шевнина. — Режим доступа : <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-19631/>.
11. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения: ГОСТ 7.83 – 2001. [Дата введения 2002-07-01]. — М. : ИПК Изд-во стандартов, 2002. — 12 с.

ПЕЧАТНЫЕ И ЭЛЕКТРОННЫЕ КНИГИ ДЛЯ ДЕТЕЙ: СОЮЗНИКИ ИЛИ СОПЕРНИКИ?

Осуществлен сравнительный анализ печатной и электронной книги для детей с разных позиций усвоения читателем информации. Обнаружены общие преимущества и недостатки печатной и электронной книги.

PRINTING AND ELECTRONIC BOOKS FOR CHILDREN: ALLIES OR COMPETITORS?

Comparative analysis of printed and electronic book for children was performed from the various positions of perception the information by the reader. General advantages and disadvantages of printed and electronic book are exposed.

Стаття надійшла 07.12.2010